

ВСТУП

У Христа єдність Церкви була предметом його останньої, архиєрейської молитви: «Щоб усі були одно, як ти, Отче, в мені, а я в тобі, щоб і вони були в нас об'єднані» (Йо. 17:21). Вона, за словами св. Августина, свята, хоча й складається з грішних людей. Одним із найбільших людських гріхів є розділення Христової Церкви, які неодноразово ранили її упродовж історії.

Цей гріх розділення Церкви Христової не обминув і нашої помісної Київської Церкви. Ще й по сьогодні не вдалося реалізувати заповідь Христа бути в єдності, яку він доручив своїм учням. Тому проблема подолання гріху розділення, залікування ран, залишених поділами є надзвичайно актуальна як для нашої Церкви, так і в цілому для Христової Церкви. Впродовж історії з'являлось чимало різних людей, які боролися за відновлення єдності Церков. До них належить і видатний церковний діяч, полеміст першої половини XVII ст. – Мелетій Смотрицький.

Мелетій Смотрицький, без сумніву, належить до найбільш оригінальних, але водночас і до найбільш суперечливих письменників того часу. У своїй полемічній діяльності автор починає активно виступати проти Унійної Церкви на захист православ'я, а через декілька десятиліть стає його поборником, захисником унії з Римом, та одним з основних діячів у відновленні єдності як Київської Церкви, так і українського народу, залишивши нам, своїм нащадкам, надзвичайно цінний доробок. Тому важливою справою є належне вивчення його полемічної спадщини з метою використання еклезіологічних ідей у сучасній добі змагань за єдність Церкви. З такого огляду впливає актуальність нашої праці: знайти спільні точки дотику між Церквами, плекати ідентичність УГКЦ. А це в свою чергу сприятиме єкуменічному діалогу між ними, щоб збулася головна мета життя великого пастиря – митрополита Андрея Шептицького – єдність Церков.

Дана праця поділяється на два розділи. Перший розділ має більш історичний характер, а другий – еклезіологічний. У першому розділі «Історичний контекст становлення унійної Церкви в XVII ст.» проводиться загальний опис стану Руської Церкви перед Берестейською унією, без розуміння якої важко б було збагнути творчість М.

Смотрицького. Акцентуємо увагу на зародження міжконфесійної полеміки та на те місце, яке відіграв у ній М. Смотрицький, а також, вивчаючи життя М. Смотрицького, досліджуємо рівень його освіти, ті впливи, яких зазнав на своєму життєвому шляху як на духовну, так і на інтелектуальну формацію, а також його мотиви «переходу» та «навернення» на бік унії.

У другому розділі «Еклезіологічні погляди Мелетія Смотрицького» зосереджуємо свою увагу на погляди щодо єдності Церкви М. Смотрицького, як єдиного можливого шансу виходу із кризи українського народу, його Церкви, освіти та моралі. Для цього ми розглянемо пропонувані М. Смотрицьким шляхи досягнення єдності Церкви, його розуміння верховної влади папи Римського, а також аргументи, які він висуває як на захист, так і на критику унії. Намагатимемось висвітлити розуміння ідеї, висуненої М. Смотрицьким, про створення власного Київського патріархату, яка особливо актуальна сьогодні, та у яких відносинах цей патріархат мав би бути з іншими патріархатами, зокрема Римським. У своїй дипломній праці усю діяльність М. Смотрицького ми розглядаємо у двох площинах: до його переходу на сторону унії та опісля.

Головним здобутком цього дослідження є цілісне представлення поглядів М.

Смотрицького на розуміння єдності Церкви та висвітлення пропонуваних ним шляхів її осягнення.

Літературним підґрунтям для даної дипломної праці слугували полемічні твори М. Смотрицького. Однак не всі вони збереглися до наших днів, а ті, які є в наявності, стали малодоступними для користування. Нам вдалося віднайти лише чотири, три з яких написані старо-польською мовою. Перший – його антиунійний твір «Тренос», виданий у 1610 р. польською мовою у Вільно. Інший твір «Верифікація невинності», виданий у 1621 р. у Вільно. Ще один твір, який вдалося віднайти – «Апологія», яка була видана також польською мовою в 1628 р. у Львові. Однак ми користувались її перекладом, виданим І. Мартиновим у 1863 році. Вона написана на захист унії між Сходом і Заходом, як висновок із вражень і роздумів після подорожі на Схід. Останній, четвертий твір «Паренезис», виданий 1628 р. та перевиданий у 1629 р. у Кракові.

У нашій дипломній роботі спиратимемося на дослідження життя і творчості М. Смотрицького, які представлені вченими, зокрема Я. Сушею, П. К. Яременком, М. М. Соловієм, С. Бабичем, Б. Куриласом, П. Кралюком, К. Студинським, В. Г. Короткого. При опрацюванні літератури деяких авторів ми зустрілися із труднощами однобокiстю та необ'єктивністю висвітлення особистості М. Смотрицького. Дослідження о. Соловія слід вважати найкращою спробою вченого нашої Греко-католицької Церкви подолати стереотипи довкола імені Смотрицького та всебічно представити його спадщину.

Надіємося, що в недалекому майбутньому дослідники полемічної літературної спадщини будуть видавати і перевидувати твори М. Смотрицького, а також інші призабуті письмена українських полемістів.

Обсяг дипломної роботи не дає змоги детальніше розглянути всі ідеї, шляхи та принципи єдності Церкви у творчості М. Смотрицького. Ця особа є надзвичайно колоритна і значима, а отже потребує ретельного і систематичного вивчення як самої доби, в якій жив М. Смотрицький, так і його багатой літературно-полемічної творчості та життя. Тому наше дослідження не претендує на повне наукове висвітлення обраної тематики, оскільки потребує більш конкретного опрацювання.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши життя, діяльність та творчість М. Смотрицького, коротко підіб'ємо підсумки. Отож, на початку праці ми поставили перед собою завдання: через дослідження життя та полемічної спадщини М. Смотрицького визначити його ідеї розуміння єдності як Київської Церкви, так і всього українського народу. Тому для ефективності досягнення поставленої перед нами мети ми поділили працю на два розділи.

Перший розділ – «Історичний контекст становлення унійної Церкви в XVII ст.» – ми присвятили аналізу доби, в якій жив і працював М. Смотрицький, зосередили увагу на зародженні міжконфесійної полеміки та на те місце, яке відіграв у ній М. Смотрицький. Також досліджували його життя, шляхи та мотиви «переходу» на сторону унії.

Отож, оглядаючи загальний стан нашої Церкви у XVII ст. ми з'ясували, в якому важкому стані вона знаходилась, що було наслідком втручання світської влади в управління Київської Митрополії. Недбалість Константинопольських патріархів за свої Митрополії та зацікавлення ними лише задля збирання милостині для виплати податків турецьким султанам спричинило прийняття рішення єпископами Київської Митрополії зрвати зв'язки з ними і розпочати переговори з Римом. Такі події викликали великий резонанс та

спричинили до широкої богословської полеміки між прихильниками та противниками ідеї унії з Римом. У цій полемічній боротьбі важко було досягнути хоча б якогось компромісу, оскільки одні вбачали у таких змінах власного підпорядкування глибокі богословсько-догматичні відмінності, а інші намагалися довести свою правоту через підкреслення того, що справжня Руська Церква була і є унійною.

Аналізуючи життя М. Смотрицького, який народився у сім'ї шляхтича, видатного полеміста та ректора Острозької академії, ми звернули увагу на його добре виховання та високу освіту, здобуту спочатку в Острозькій академії, а згодом – у різних університетах закордоном. Свій беззаперечний талант М. Смотрицький використав для праці пером і як полеміст вийшов на передове місце в тодішній літературній боротьбі. Виступивши на початку своєї полемічної діяльності на боці поборників унії, він нещадно критикував своїх противників та навіть своїм словом спричинився до вбивства Йосафата Кунцевича. Після факту причетності до вбивства Кунцевича та й з інших причин, зокрема через побачене у подорожі до країв Сходу і почуте від свого колишнього вчителя патріарха Константинопольського Кирила Лукаріса, М. Смотрицький зрозумів усю абсурдність своєї боротьби. У роки свого архієпископського служіння письменник переживає глибоку внутрішню кризу та стає ревним сподвижником єдності Христової Церкви, т. зв. «універсальної унії». Упродовж свого життя він шукав правди, а знайшовши, став її ревним захисником, хоч в тодішніх умовах зробити це було надзвичайно важко. Адже, прийнявши правду, він змушений був упокоритися і визнати свої помилки, а це означало попасти під осуд тих, з ким раніше товаришував, та мати недовіру до себе від тих, яких щойно почав підтримувати. Власне в цьому і полягає велич М. Смотрицького, який завжди шукав шляхів для примирення розсварених братів, добра народу і Церкви. Для цього він висунув геніальну ідею – створення власного патріархату в Києві, який був би у зв'язку з Римом, та який, на його думку, підніс би авторитет Київської Церкви, а головне примирило би брата з братом. Однак цієї ідеї йому так і не вдалося втілити в життя, що і стало чи не найбільшим його розчаруванням у житті. Будучи жертвою Київського Собору, на якому в умовах насильства він осудив свою «Апологію», М. Смотрицький залишився вірним своїм ідеям аж до смерті.

У другому розділі «Еклезіологічні погляди Мелетія Смотрицького» на основі творів М. Смотрицького, а також різних досліджень його творчості ми спробували окреслити його концепцію єдності Київської Церкви та пропонувані ним шляхи її досягнення. В останньому параграфі ми показали аргументи «за» і «проти» Унії, висловлені М. Смотрицьким у своїх творах.

Охарактеризовуючи діяльність М. Смотрицького, можна впевнено сказати, що впродовж цілої його полемічної діяльності найвищою цінністю для нього було благо Русі та єдність Руського народу. Цей народ письменник вважав обраним народом, на якого покладена велика місія: бути посередником, своєрідним містком між Сходом і Заходом. Київська Церква у М. Смотрицького є етапом у процесі реалізації єдності усіх Церков. Він висуває кирило-методіївську ідею католицького всеслов'янства, яка полягала в розвитку помісних Церков у вселенській католицькій Церкві. На його думку, для того, щоб врятувати свою окремішність, Київська Церква, через створення власного патріархату, мала б добровільно з'єднатися з Римом на конфесійному рівні, так само як із Польщею і Литвою на рівні політичному, тобто із збереженням власних звичаїв, ритуалів та церемоній.

Після свого «навернення» М. Смотрицький по-новому осмислює служіння Римського

архиерея, яке розуміє не в юридичному аспекті, а в духовному, підкреслюючи, що першість полягає в ідеї служіння, служіння заради єдності, служіння як знак милосердя і любові. У цьому аспекті Київський патріархат, за його планом, визнаючи першість папи Римського у Вселенській Церкві, повинен бути незалежним як від Константинополя, так і від Риму.

Головним аргументом як критики та і апології унії для письменника є добро Церкви, яке, на його думку, полягає у вірності своїй вірі, культурі, народові. Тому у всіх своїх творах М. Смотрицький особливо наголошує на традиціоналізмі Київської Церкви. Зокрема у «Треносі», захищаючи нез'єдинених, звинувачує у зраді, тобто у відході від традиційної, батьківської віри тих, хто приступив до єдності з Римом, а вже у «Апології», виступаючи на стороні з'єдинених, стверджує, що всі нещастя, які звалились на Русинів і Руську Церкву, походять від того, що вона не зберегла єдності із Західною Церквою.

Перспективу унії з Римом Мелетій вбачав у тому, що вона здатна зберегти українську шляхту, яка за останні десятиліття масово переходила на латинський обряд, а без неї, на думку письменника, народ не міг претендувати на своє відродження.

Основні труднощі, з якими ми зустрілися при написанні цієї дипломної праці, це брак літератури, а також однобокність та необ'єктивність висвітлення особи М. Смотрицького.

Ми свідомі того, що дана праця не охоплює зазначеної теми, оскільки це лише спроба дослідження з надією на глибше вивчення, оскільки дана тема, на нашу думку, має широке поле для подальших досліджень. З неї сучасна екуменічна діяльність Церкви може почерпнути багато ідей для реалізації єдності всієї Христової Церкви. Адже сьогодні особливо актуалізується ідея М. Смотрицького «примирення Руси з Руссю» у формі створення Київського патріархату.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Історичний контекст становлення унійної Церкви в XVII ст.	
1.1. Міжконфесійна боротьба та богословська полеміка.....	6
1.2. Особистість Мелетія Смотрицького.....	13
1.3. Місце Мелетія Смотрицького у міжконфесійній боротьбі та полеміці.....	23
Розділ 2. Еклезіологічні погляди Мелетія Смотрицького	
2.1. Розуміння і шляхи досягнення єдності Церкви у Мелетія Смотрицького.....	35
2.2. Розуміння примату папи Римського у Мелетія Смотрицького.....	45
2.3. Критика унії та її апологія у творчості Мелетія Смотрицького.....	54
Висновок.....	61
Список використаної літератури.....	65